

M.B.H.G. - B.R.O.H.  
Directie Monumenten en Landschappen  
De Heer P. CRAHAY  
Directeur  
CCN-Vooruitgangstraat 80, bus 1  
1035 Brussel

U/Ref: 2043-0493/03/2006-246PU  
O/Ref: AVL/ah/BXL-2.1604/s400  
Bijlage :

Brussel,

Mijnheer de Directeur,

Betreft : BRUSSEL. Ursulinenstraat / Priemstraat. Restauratie van de Sint-Michielskapel van het Sint-Jan-Berchmansinstituut. Tweede principeadvies.  
*Dossier behandeld door Dhr. S. Duquesne.*

Naar aanleiding van het advies over bovengenoemde werken, door de K.C.M.L. uitgebracht op 6 september jl. en na vaststelling van bijkomende schade aan het stucwerk van de koepel, ging op 18 oktober 2006 een plaatsbezoek door in de Sint-Michielskapel. Waren aanwezig: de architect en vertegenwoordigers van de Commissie en de Directie voor Monumenten en Landschappen, van de twee studiebureau's (stabiliteit / stucwerk en gevelbehandeling) en van het College. Na onderzoek van het dossier tijdens de Commissievergadering van diezelfde 18<sup>de</sup> oktober, heeft de K.C.M.L. volgend principeadvies uitgebracht over de verschillende aspecten van de restauratie.

Het dossier betreft de verbouwing van de toegang aan de Priemstraat, de restauratie van bepaalde muren en van de vloer, maar vooral de restauratie van de koepel, de tamboer en de lantaarn met inbegrip van belangrijke stabiliteitswerken. Gezien de hoogdringendheid van dat laatste, vraagt de Commissie zo snel mogelijk een aanvraag voor eengemaakte vergunning in te dienen bij de gewestelijke Directe Stedenbouw en daarbij rekening te houden met de volgende opmerkingen, en met het in september jl. verstrekte advies.

#### Stabiliteitswerken aan de koepel

De koepelstructuur blijkt vervormingen te vertonen ingevolge het gewicht van de lantaarn. Bij onderzoek *in situ* in 1997 en volgens een tweede onderzoek uitgevoerd in 2004 bleek dat de spanten slechts in beperkte mate zijn aangetast. De precieze oorzaak van de schade en de wijze waarop de complexe vervorming verloopt zijn nog niet volledig gekend, maar zullen tijdens het verloop van de werf verder kunnen worden onderzocht. Het aanvraagdossier stelt voor de stabiliteit van de koepel te garanderen voor een combinatie van twee ingrepen.

- 1/ Het verbinden van de buiten- en de binnenkoepel: volgens het studiebureau bestaan deze verbindingen reeds en gaat het dus hoofdzakelijk om de versterking van de houten elementen.
- 2/ Het plaatsen van twee stalen ringen in het gebied op halve hoogte van de koepel vermits de vervorming van de spanten op die plaatst het grootst is.

Het is niet duidelijk of het gewicht van de lantaarn wordt opgevangen door de buiten- of door de binnenkoepel, of nog door beide samen. Volgens het studiebureau zijn de vervormingen echter hoofdzakelijk zichtbaar in de binnenstructuur. De verbindingen hebben dan ook tot doel de krachten te verdelen over beide koepelstructuren en de vervorming te stabiliseren.

Volgens de KCML biedt de voorgestelde werkwijze één van de mogelijk oplossingen voor de waarschijnlijke pathologie. Omdat een korte termijnoplossing zich opdringt, aanvaardt ze de ingreep hoewel het een maximalistische oplossing betreft. De Commissie brengt over het voorstel dus gunstig advies maar vraagt uitdrukkelijk:

- 1/ tijdens het uitvoeren van de versteving de constructie nauwkeurig op te meten en te documenteren,
- 2/ de problemen meer precies te identificeren,
- 3/ de werkwijze zo nodig en zo mogelijk bij te sturen op basis van de vaststellingen en de concrete gegevens.

De eventuele aanpassing van de werkwijze zou dus een wijziging betekenen van de vergunde werken wat afwijkt van de gangbare procedures. Gezien de moeilijke bereikbaarheid van de pijnpunten is dit echter onvermijdelijk. Daarom moet een begeleidingscomité worden samengesteld waarin de aanvragers en de ontwerpers zetelen alsook vertegenwoordigers van de Commissie en de Directie voor Monumenten en Landschappen en van de Directie Stedenbouw (de vergunnende overheid). Het comité zal beslissen bij consensus en enkel de bij consensus besliste afwijkingen van de vergunde werken mogen worden uitgevoerd.

De aanvraag voor de eengemaakte vergunning moet bovengenoemde werkwijze dus uitdrukkelijk vermelden en het lastenboek moet de mogelijkheid open laten voor een eventuele aanpassing van de werkwijze tijdens de uitvoeringsfase.

Deze flexibele werkwijze wordt ingegeven door de grote erfgoedkundige waarde van de koepel : niet enkel van zijn uiterlijke kenmerken maar evenzeer van de oorspronkelijke constructie. Op bouwhistorisch vlak dateert het gebinte van de overgangperiode van houten naar metalen koepels. De koepel van de Sint-Michielskapel vormt daarvan een getuige die zo intact mogelijk bewaard moet blijven.

#### De zwam- en insectendodende behandeling

De voorgestelde warme luchtbehandeling van het gebinte werd reeds elders in binnen- en buitenland met succes toegepast. De noodzakelijke openingen in de binnenbekleding van de koepel worden voorzien in de onversierde vlakke delen van het stucwerk en kunnen dus achteraf hersteld worden. De Commissie brengt over dit procédé dus gunstig advies uit onder voorbehoud óf eerst de ringen te plaatsen, indien daartoe wordt beslist, óf tijdens de behandeling het gewicht van de lantaarn op te vangen op een voorlopige stelling. Dit is nodig vermits de precieze oorzaak van de beweging van de koepel nog niet precies geïdentificeerd is.

#### Het metselwerk van de tamboer

Volgens het verslag van het vooronderzoek is de legmortel van het metselwerk van de tamboer een kalkmortel, de voeg ook (uit het dossier blijkt niet of men het metselwerk heeft gevoegd dan wel of de voeg een afgewerkte legmortel is). Men stelde vast dat de mortel deels is verzand. Het moet dus volstaan de losse delen manueel te verwijderen (krabben of droge lucht onder druk) en bij te vullen.

In geen geval zal men met een slijpschijf werken, of systematisch de voeg uitdiepen. De Commissie vraagt dit in het lastenboek te preciseren.

#### De bezetting van de gevel van de speelplaats

De buitengevels van de kapel die uitgeven op de speelplaats dateren van de bouw van het nieuwe college, toen eveneens de oorspronkelijke apsis van de kapel werd verwijderd (ca. 1908-1912). De gevelbekleding vertoont bovenaan ingedrukte motieven, met de afbeelding van met metselwerk ingevulde bogen steunend op kraagstenen. Het dusdanig getekende metselwerk was oorspronkelijk rood gekleurd, de kraagstenen waren donker van kleur.

Momenteel is de gevelpleister *gefaiënceerd* en op bepaalde plaatsen gescheurd (waar reeds wijzigingen hebben plaatsgevonden, en één diagonale scheur). Behalve op de plaats van de voormalige aansluiting van de gaanderij, zijn slechts erg lokale vochtproblemen vastgesteld. Zij zijn niet te wijten aan de oorspronkelijke staat van de bezetting. Het laagste deel van de muur is beschadigd door kleine werken en wijzigingen (basketbalkorven).

Volgens de Commissie is er geen fundamentele reden om de bekleding integraal te verwijderen, temeer daar dat risico's inhoudt op schade aan de drager en omdat de reconstructie van het figuratieve bovendeel erg moeilijk en duur is.

De Commissie vraagt daarom de twee volgende werkwijzen te overwegen:

1/ het zorgvuldig herstellen (fixeren of plaatselijk vervangen van de loszittende delen) en reinigen van de hele muur. Daarop kan men dan een silicaatverf of kalkverf aanbrengen als lazuurlaag of afwerkingslaag.

2/ het onderste deel van de muur, onder de figuratieve elementen, vervangen, het behouden deel reinigen en het geheel behandelen met een lazuurlaag.

Vermits de bezetting als doel had een buitenparement in steen na te bootsen moet de afwerking zo dun mogelijk aangebracht om het oorspronkelijk beoogde effect niet helemaal teniet te doen.

#### De inkompartij

De huidige aanvraag betreft ondermeer het (her-)openen van één van de twee zijdelings toegangen. Dit is enkel mogelijk bij de rechter toegang (gezien vanaf de straatkant) vermits de linker inkompartij werd omgevormd tot verwarmingslokaal.

Het niveauverschil tussen de straat en de kerkvloer bedraagt ca. 70 cm. De inrichting van de ingang veronderstelt dan ook het gedeeltelijk uitgraven van het achter de toegangsdeur gelegen massief.

Bij de bouw van het college rond 1912 werd via deze inkompartij een doorgang gecreëerd naar de belendende nieuwe vleugel. Het is onduidelijk of de op de plannen van H. Meganck voorkomende toestand ooit heeft bestaan; in elke geval werd de toegang sinds 1912 niet meer gebruikt. Het voorgelegde ontwerp creëert dus het samengaan van twee toegangen die nooit samen hebben bestaan. Daarom is naast de trap een kleine overloop voorzien. De Commissie aanvaardt het plan omdat dit in de gegeven situatie het meest voor de hand ligt ook al zal de ruimtelijkheid van de nieuwe toegang niet optimaal zijn.

<p>Project steunt grotendeels op vooronderzoek uitgevoerd door Consult (Groothaers) in <u>1997</u>. Over het algemeen is het project ongewijzigd t.o.v. de plannen die eerder voor principeadvies voorgelegd werden. Enkel het weghalen van de altaren vormt een nieuw element. De <b>stabiliteitswerken aan de koepel werden evenwel grondiger gemotiveerd</b> door een studie uitgevoerd in 2007. Volgens de ingenieurs bevestigen de berekeningen de eerder vooropgestelde hypothese. De Commissie had eerder gevraagd de voorgestelde ingrepen (spanningen en beugels) te</p>
---

beschouwen als een maximumoptie maar de mogelijkheid open te laten voor een lichtere ingreep.  
Dit is niet gebeurd.

Kleuronderzoek

Zoals eerder vermeld vraagt de Commissie tenslotte het kleuronderzoek te faseren naargelang de verschillende ingrepen van de (voorbereidende) werken (onderzoek uit te voeren op de ramen vóór en na demontering, tijdens het sonderen in de stuc, enz ...). Wordt ook onderzoek voorzien op de metalen colonnes?

Het lastenboek vermeldt dat de kapel in éénzelfde tonaliteit geschilderd zou worden zonder schakeringen of toonwaardeverschillen (p. 61/98). Is dat geen voorbarig besluit bij ontstentenis van de resultaten van het kleuronderzoek?

Met de meeste hoogachting,

A. VAN LOO  
Secretaris

J. DEGRYSE  
Voorzitter

c.c. Architect Luc De Boe, Magdalena Vermeeschlaan 28, 2540 Hove